

ÎNTRU AMINTIREA LUI ALEXANDER FOL (1933–2006)

În primăvara lui 2006, comunitatea academică a fost consternată la aflarea veștii încetării din viață a lui Alexander Fol, reprezentant de seamă al studiilor clasice și tracologice din Bulgaria și din întreaga lume. Ca un mai tânăr confrate, care l-a cunoscut personal și i-a apreciat activitatea, am dorit să cinstesc memoria savantului bulgar printr-o trecere în revistă a unora dintre cele mai importante realizări ale sale.

S-a născut la 3 iulie 1933, în familia unor cunoscuți intelectuali sofioți, Vera și Nikolay Fol. Studiile și le-a făcut în capitala Bulgariei, unde (în 1957) a devenit absolvent al Facultății de Filosofie și Istorie, apoi (în 1959) al celei de Limbi Clasice și Moderne, la Universitatea „Sfântul Kliment Ohridski”. În 1966 obține un prim titlu de doctor, după susținerea tezei „Tracii în provinciile romane apusene, secolele I–III”, iar în 1985 este onorat cu încă un titlu doctoral, teza „Orfismul tragic” reprezentând domeniul care i-a rămas favorit până la sfârșitul vieții.

Vreme de patru decenii (1959–1999), Alexander Fol a avut o bogată activitate didactică la amintita universitate sofioțită, unde a fost mai întâi asistent, apoi conferențiar și profesor, în domeniile istoriei vechi și tracologiei. În 1979 întemeiază (în cadrul Facultății de Istorie) Catedra de Istorie Veche și Tracologie, pe care o conduce până în 1987, iar între 1991 și 1999 este profesor de cultură antică la Facultatea de Filosofie, la aceeași universitate. În 1999 trece la universitatea privată Nov Bălgarski Universitet, unde predă cursuri de istorie veche și tracologie, tot acolo devenind profesor onorific în 2003.

Fără îndoială însă, Alexander Fol a ajuns foarte cunoscut pe plan internațional mai ales ca cercetător și ca promotor al unor centre de cercetare. În primul rând, a fundat (în 1972, fiind apoi director până în 1992) Institutului de Tracologie al Academiei Bulgare de Științe. Institutul (care poartă în prezent numele „Alexander Fol”) sărbătorește în 2002 trei decenii de existență, cu un bilanț de invidiat și cu o largă recunoaștere internațională (printre membrii de onoare străini ai institutului numărându-se și prestigioși oameni de știință români, precum Acad. Mircea Petrescu-Dîmbovița, Prof. Petre Roman și Prof. Alexandru Vulpe). Organizați pe echipe, tracologii bulgari s-au remarcat de-a lungul anilor pe cinci direcții principale de studiu: (1) originile indoeuropenilor și ale comunităților etnice paleobalcanice; (2) etnogeneza, etnonimia și tipologia (socio-economică,

culturală și ideologică) ale comunităților tracice din Europa sud-estică, insulele egeene și partea vestică a Asiei Mici; (3) zona activă de contact (*Thracia Pontica*) între Europa și Asia; (4) contribuțiile tracice la sinteza culturală grecească; (5) moștenirea culturală tracică reflectată în cultura tradițională bulgărească și balcanică. Ca schemă organizatorică, institutul și-a stabilit ca principale departamente pe cele de Istorie, Arheometrie, Lingvistică și Cultură.

Toate aceste dezvoltări au fost posibile în mare măsură prin eforturile lui Alexander Fol, nu numai în perioada în care a fost director al institutului, ci și după 1992 (când direcția a fost preluată de istoricul Kiril Yordanov). În aceeași ordine de idei, se cuvine remarcat rolul institutului condus de Alexander Fol în organizarea *Primului Congres Internațional de Tracologie* (Sofia 1972) și în participările masive ale tracologilor bulgari la congresele de profil care au urmat (București 1976, Viena 1980, Rotterdam 1984, Moscova 1988, Palma de Mallorca 1992, Constanța–Mangalia–Tulcea 1996, Chișinău 2004). În 2000, un *Congres Internațional de Tracologie* (al VIII-lea) a avut loc iarăși la Sofia, cu Alexander Fol din nou în postură de organizator principal, ca și de secretar general al Consiliului Internațional de Studii Indoeuropene și Tracice. Consiliul se putea deja mândri cu un jurnal științific de prestigiu, *Orpheus*, lansat tot de Alexander Fol, în 1990. Am menționat acest ultim amănunt pentru că o imagine demnă de amintire din cadrul *Congresului al X-lea Internațional de Tracologie* din Grecia (2005, Komotini–Alexandroupoli) este imaginea unui Alexandru Fol ceva mai încet în mișcări, distribuind cele mai recente numere din *Orpheus* tuturor grupurilor de participanți. A fost ultimul său Congres.

Lista de lucrări științifice ale lui Alexandru Fol indică, la o cifră rotundă, 370 de titluri. Lista este deschisă de primele sale articole, în bulgară - precum cel despre Democrit (1961) și cel despre Aristotel (1963) – și se continuă cu studii monografice de amploare, precum cele privitoare la orfismul tracic (1986, 1995), la Dionysos-Zagreus (1991) și Dionysos-Sabadios (1994), sau la cultura sud-est europeană din antichitate (1998). Comunicarea sa „L’Orphisme: les métaphores grecques de la foi doctrinale non-littéraire”, prezentată la *Congresul al X-lea Internațional de Tracologie* din Grecia (2005), va apărea postum, în volumul (aflat în curs de publicare) cu lucrările congresului respectiv.

Pe plan internațional Alexander Fol s-a făcut cunoscut prin volume, studii și articole publicate în limba bulgară, dar mai ales prin unele publicate în limbi de circulație (ca unic autor sau în colaborare). Dintre foarte numeroasele sale lucrări le-am selectat, pentru ocazia de față, pe cele din lista anexată mai jos. Acolo nu sunt însă menționate cursurile sale universitare, și nici multele sale participări la volume colective și la diverse conferințe, colocvii și simpoziunea internațională (pe teme de arheologie, istorie, cultură antică, studii clasice), sau textele concepute de el și introduse în cataloagele unor expoziții de artă tracică ce au făcut înconjurul lumii (Londra 1986, Montreal 1987, Helsinki 2000, Bruxelles 2002 etc.). De asemenea, ar fi fost nevoie de mult spațiu tipografic pentru prezentarea întregii activități de inițiator-organizator a lui Alexander Fol, sau pentru prezentarea multelor volume al căror editor principal a fost (remarcabil fiind volumul II al deja menționatului *Congres VIII Internațional de Tracologie* de la Sofia, 2000).

Merită amintită aici și fructuoasa colaborare pe care a avut-o Alexander Fol cu domeniul tracologic din România. Pe lângă multele participări la congrese, conferințe și simpoziune organizate la noi, a contribuit nemijlocit la activitatea *Comisiei Internaționale pentru Promovarea Studiilor Indo-Europene și Tracice* (cu sediul la Mangalia). Dar în mod special se cuvine evidențiată poziția sa de membru de onoare al *Institutului Român de Tracologie* și articolele pe care le-a publicat în *Thraco-Dacica* (a se vedea lista de mai jos). Semnificativ este și faptul că unul dintre ultimele sale articole în domeniul preferat (orfismul) a fost cel inclus în volumul publicat la Iași (2005) în onoarea acad. Mircea Petrescu-Dîmbovița.

Despre Alexander Fol am auzit și comentarii critice, privitoare mai ales la activitatea sa legată de „vechiul regim”, sub care a ajuns chiar și la poziția de ministru al educației (1980–1986). Însă oricare i-ar fi fost opțiunile politice, nimeni nu i-ar putea nega marcanta personalitate și realizările științifice. Alexander Fol a fost un savant cu sistem și cu vederi proprii bine încheiate. A fost printre puținii oameni de știință care au avut capacitatea să vadă cultura tracică în ansamblul ei, un ansamblu cu trăsături și dezvoltări specifice, între care și acel “orfism tracic” la care el a revenit mereu, cu noi și noi amănunte. Mai mult, Fol a investigat și posibilitățile descoperirii rădăcinilor pre-antice ale spiritualității tracice, ajungând să constate unele prelungiri neolitice în zona culturală avută în vedere, după cum vedem în fragmentul de mai jos (pe care l-am tradus după A. Fol/ I. Marazov, *Thrace and the Thracians*, New York, 1977, p. 148):

„Vechiul concept de religie indoeuropeană este cel al așa-numitei triade, potrivit căreia indoeuropeanul vedea în cerurile de deasupra lui un tată, o mamă și un copil [...]. Dar triada indoeuropeană este neîndoiește produsul final al unui mod de gândire care omagia simetria și care era influențat de mitologia clasică

grecească [...]. Adevărul probabil este că divinitatea europeană principală și originară a fost Mama Zeilor, sau Natura indivizibilă și auto-fecundatoare. Ulterior a apărut un partener, care îi era fiu, dar care o și însămânța, pentru a asigura renașterea ciclică. Mama Zeilor, cu al ei fiu/iubit, poate fi văzută în multe reprezentări din neoliticul Anatoliei. Mai târziu ea apare și în reliefe tracice.”

Fol a avut însă în vedere nu doar rădăcinile neolitice ale spiritualității specifice Traciei antice, ci și unele perpetuări ale acelei spiritualități până în vremurile noastre, după cum vedem în chiar ultimul aliniat al volumului din care am citat mai sus (p. 154):

„Deși [prin cucerirea romană] tracii și-au pierdut independența politică în anul 49, ei și-au păstrat identitatea etnică până mult mai târziu. Există dovezi că s-a dat foc la sanctuare și au fost distruse reliefuri votive în încercarea de a răspândi creștinismul în Tracia. Dar a supune spiritul tracic nu era o sarcină prea ușoară. Motive păgâne care amintesc izbitor de mitologia tracică sunt de găsit și în zilele noastre în folclorul bulgăresc și în cel românesc.”

Asemenea observații, alături de cele privitoare la sincretismul dionisiac-apolonic (produs în lumea tracică a mileniului II î.Hr.), reflectă filonul central al gândirii savantului căruia îi sunt dedicate aceste rânduri.

Alexander Fol a plecat spre Lethe, dar putem fi convinși că nu va fi dat uitării și că toate cele spuse de el cu privire la spiritualitatea tracică vor fi puse în valoare în continuare de comunitatea academică din întreaga lume.

Listă selectivă de lucrări publicate de Alexander Fol (1963–2005)

- “G. Suetonius Tranquillus – une source peu connue pour l’histoire de la Thrace antique”, *Acta Antiqua Philippopolitana, Studia Historica et Philologica* (99–107), 1963.
- “Les tribus thraces dans l’oeuvre de C. Nepos”, *Neue Beiträge zur Geschichte der alten Welt*, Bd. I (193–202), Berlin, 1964.
- *Pesenta na Sitalk*. Sofija, 1968 (106 p.).
- The importance of the inscriptions *extra fines provinciarum* for the history of Moesia and Thracia (I–III c. AD)”, *Studien zur Geschichte und Philosophie des Altertums* (377–381), Budapest, 1968.
- *Trakijsko voenno izkustvo*. Sofija, 1969 (124 p.).
- “Die Dorfgemeinde in Thrakien im ersten Jahrtausend v.u.Z.”, *Jahrbuch für Wirtschaftsgeschichte*, 1 (279–322), Berlin, 1969.
- “La vie urbaine dans les pays thraces, macédoniens et illyriens avant la conquête romaine”, *Actes du Ier Congrès International des Études balkaniques et Sud-Est européennes* (91–99), Sofia, 1969.
- *Herosät ostava v Trakija*. Sofija, 1970 (83 p.).
- “Thrako-Bithynische Parallelen im vorrömischen Zeitalter. II. Bevölkerungs- und Gesellschaftsstrukturen”, *Thracia*, 1 (197–212), 1972.
- *Trakija i Balkanite prez ranno elinističeskata epoha*. Sofija, 1975 (246 p.).
- (Co-autor, alături de V. Velkov) “The Ancient Balkan People (Thracians, Illyrians, etc.). Their Role and Importance in the Historical Development of the Ancient World”, *XIV International Congress of Historical Sciences, 22–29 August 1974* (1–19), San Francisco, 1975.
- *Osem prikazki za minaloto na sveta*. Sofija, 1976 (111 p.).
- “Aperçu historico-géographique des tribus thraces”. *Pulpudeva*, 1 (9–14).
- (Co-autor, alături de I. Marazov) *Thrace and the Thracians*, New York: St Martin’s Press, 1977.
- “Les forteresses archaïques en Thrace”. În vol. *The Proceedings of the 10th International Congress of Classical Archaeology, 23–30 September 1973, Ankara-Ismir* (237–243). Ankara, 1978.
- “Las Tierras Bulgaras en la Antigüedad”. În vol. *Historia de Bulgaria* (21–33), Mexico, 1979.
- “South-East Europe and Asia Minor”. În vol. *Interaction and Acculturation in the Mediterranean – Proceedings of the Second International Congress of Mediterranean Pre- and Protohistory* (191–195). Amsterdam, 1980.
- “Les grandes périodes de l’histoire thrace”. În vol. *Histoire et archéologie – Actes du IIe congrès international de Thracologie, 4-10 Septembre 1976, Bucharest*, I (19–23). București, 1980.
- *Istorija na bălgarskite zemi v drevnostta*, I. Sofija, 1981 (186 p.).

- “Trakijiskijat orfizim”. *Izkustvo*, 7 (42-45), 1981.
- “Le terre bulgare nell’ antichità”. În vol. *Storia della Bulgaria* (7–22). Roma, 1982.
- “The Thracians”. În vol. *International Symposium on the Ancient History and Archaeology of Bulgaria, Nottingham, 1981*, I (213–216). Nottingham, 1983.
- “W. Tomaschek und die Thrakologie der Gegenwart”. În vol. *Dritter Internationaler Thrakologischer Kongress, 2–5 Juni 1980, Wien* (19–25). Sofia, 1984.
- “Thracians and Mycenaeans: Methodology of the Paralellism”. În vol. *Contributions au IVe Congrès International de Thracologie, 21–26 Septembre 1984, Rotterdam* (5–11). Sofia, 1984.
- “Policy and Culture in Ancient Thrace”. *South-East Europe*, 13, No. 1–2 (25–39), 1986.
- “From Object to Subject-Matter in Thracology”. *Oxford Journal of Archaeology*, 7, No. 1 (115–120), 1988.
- “Thracians and Mycenaeans: methodology of the parallelism”. În vol. *Thracians and Mycenaeans – Proceedings of the Fourth International Congress of Thracology, 24–26 September, 1984, Rotterdam* (9–14). Leiden – Sofia, 1989.
- “The Thracian Dionysos. I. Zagreus”. *Orpheus* (37–45), 1990.
- “Der Schatzfund von Rogozen. Zum Hellenismus in Südost-Europa”. În vol. *Akten des XIII. internationalen Kongresses für klassische Archäologie, Berlin, 1988* (195–205). Mainz am Rhein, 1990.
- “La colonisation grecque en Thrace – croisement de deux cultures”. *Thracia Pontica*, 4 (3–14), 1991.
- “Europe non-littéraire”. *Balkanica*, XXIII, *Hommage à Nikola Tasić* (437–438), 1992.
- *Slovo i dela v Drevna Trakija*. Sofija, 1993 (123 p.).
- *Trakijiskata kultura. Kazano i premălčano*. Sofija, 1995 (126 p.).
- *Himnite na Orfej*. Sofija, 1995 (340 p.).
- “Treskeie/Threskeia”. *Thraco-Dacica*, XVI, 1–2 (273–274), 1995.
- “Thracia Pontica: Twenty Years Later”. *Colloquia Pontica*, I (1–12), 1996.
- “La Thracologie à l’état actuel des recherches”. În vol. *The Thracian World at the Crossroads of Civilizations – Proceedings of the Seventh International Congress of Thracology, 20–26 May 1966, Constanța-Mangalia-Tulcea*, I (11–15). Bucharest, 1997.
- “Sabas/Sabazios/Sabo”. În vol. *Thracians and Phrygians: Problems of Parallelism. Proceedings of an International Symposium on the Archaeology, History and Ancient Language of Thrace and Phrygia, 3–4 June 1995, Ankara, METU* (55-60). Ankara, 1998.
- “Naming and Faith. Notes on the Golden Orphic Tablets”. *Thraco-Dacica*, XX, 1–2 (263–267), 1999.
- (Co-autor, alături de R. Schmitt) “A Linear A Text on a Clay Reel from Drama, South-East Bulgaria?” *Prähistorische Zeitschrift*, 75 (56–62), 2000.
- “Odrysische Siedlungsorte unter Kotys I. und Kersebleptes”. *Thracia 13. Studia in memoriam Velizari Velkov* (91–100). Academia Litterarum Bulgarica. Universitas Nova Bulgarica. Serdicae, 2000
- “Biblia Bessica” (68–98), “Royal Economy” (131–146), “The Tetrad” (193–206), “Calling the Immortality” (207-220). În vol. *Ancient Thrace* (ed. A. Fol et al.). International Foundation “Europa Antiqua” & Institute of Thracology – Bulgaria Academy of Sciences. Sofia, 2000.
- *Trakijiskata kultura: kazano i premălčano. Vtoro razšireno i dopălнено izdanie* (167 pp.). Sofija: Riva, 2001.
- *Trakijiskijat Dionis. Kniga treta: Nazovavane i Vjara*. Sofija: NBU, 2002.
- “Every one can see what She/He knows. În vol. *Proceedings of the Eighth International Congress of Thracology, Sofia-Yambol 25–29 September 2000*, Vol. II (701–708). Sofia: International Foundation *Europa Antiqua* & Institute of Thracology. Sofia, 2002.
- *Čovekăt vāv vidove prostranstva*. Sofija, 2003 (128 p.).
- “Archéologie des sociétés non-littéraires du Sud-Est européen”. *Dialogues d’histoire ancienne* (DHA) 30/1 (111–114). 2004
- “Estudios tracios, la tracologia”. În vol. *Los Tracios* (27–33). Caixa forum, Fundación “La Caixa”. Barcelona, 2005.
- “Orphic Hymnic Spells”. În vol. *Scripta praehistorica. Miscellanea in honorem nonagenarii magistri Mircea Petrescu-Dîmbovița oblate* (635–648), ed. V. Spinei, Cornelia-Magda Lazarovici, Dan Monah. Romanian Academy, Institute of Archaeology of Iași. Trinitas, 2005.